

Monkey business

Als student politicologie zag ik in Artis een chimpansee een stuk appel dat net buiten de tralies lag, met een dun stokje naar zich toehalen. Het was de eerste keer dat ik een mensaap een werktuig zag gebruiken. Het bestuderen van primaten leek me een mooi vak: goed kijken en systematisch observeren en dan conclusies trekken. Ik heb het bij politicologie gelaten en ben onder de bezielende leiding van Rob Mokken ingewijd in kwantitatief onderzoek, maar systematisch observeren behoorde niet tot de technieken die ik leerde. Wel leerde ik dat veel sociaal-wetenschappers het contact met respondenten overlaten aan enquêteurs die met gestandaardiseerde vragenlijsten op pad worden gestuurd. Van historici vernam ik dat bronnen spreken maar het vereist noeste arbeid om die aan de praat te krijgen. Van antropologen heb ik ten slotte geleerd dat het ware onderzoek bestaat uit veldwerk en participerende observatie, in nauw contact met respondenten dus. Zo heeft ieder vak zijn eigen methodologische opvattingen en dat leidt maar al te vaak tot denigrerend commentaar op een ander vak. Feit is dat de methodologie van primatologie meer gemeen heeft met de methodes van antropologie dan die binnen sociologie. Het zal niet toevallig zijn dat in *Current Anthropology* af en toe artikelen over apengedrag worden gepubliceerd. Ik moest hier weer aan denken toen ik *The Ape and the Sushimaster, cultural reflections by a primatologist* las van Frans de Waal, een Nederlandse bioloog die in de Verenigde Staten een wereldreputatie heeft opgebouwd. Het boek is een innemende combinatie van wetenschap en autobiografie en het wil laten zien dat primaten een eigen cultuur hebben.

Door de langdurige dominantie van het behaviourisme werd van dieren voornamelijk het stimulus-responsegedrag bestudeerd. Hoe precies de observaties in het laboratorium ook waren, de methode had zijn blinde vlekken. De Waal vertelt hierover een wrange anekdote. In de tijd dat hij nog onderzoek deed in Arnhem kreeg hij te maken met een psychologiestudente die onderzoek wilde doen naar verzoenend gedrag bij chimpansees. Haar hoogleraren waren allemaal behaviouristen die niet geloofden dat apen zich zo gedroegen. Ze hadden immers raten getest en verzoeningsgedrag niet waargenomen. Toen De Waal hen uitnodigde om dan zelf te komen kijken, antwoordden ze dat zoiets totaal geen zin had want daarmee zou hun objectiviteit in gevaar komen. Kennelijk zijn sommige sociaal-wetenschappers zo gefixeerd op hun eigen onderzoeksmethoden dat ze een directe confrontatie met een andere techniek, zoals observeren in het veld, uit de weg gaan.

De Waal biedt een prachtige verklaring voor het feit dat Japanners aanvankelijk veel betere waarnemers van apengedrag waren dan westerlingen. Een belangrijke voorwaarde om apengedrag grondig te observeren is het inzicht dat primaten individueel handelende wezens zijn met ieder een eigen karakter. Japanners hebben het grote voordeel dat op hun eigen eilanden makaken in het wild leven die gemakkelijk zijn te observeren. Maar de verklaring voor het briljante Japanse pionierswerk gaat dieper. Met hun van het westerse denken afwijkende verbondenheid met de natuur geloofden Japanners dat dieren een eigen ziel hebben en daarom hadden ze ook

geen enkele moeite met de erkenning dat apen individuele wezens zijn. De Waal bepleit harts-tochtelijk om woorden die mensengedrag omschrijven toe te passen op apengedrag, bijvoorbeeld ruzie, verzoening, en zelfs inzicht of bedrog. Het zou me niets verbazen als “verschuivende machtsbalansen” ook bruikbaar blijkt te zijn. Wat anderen bestempelen als antropomorfisme is voor De Waal het uitgangspunt van zijn observaties: het geringe verschil tussen mensen en mensapen maakt het mogelijk voor gedrag van beide diersoorten dezelfde begrippen te gebruiken. Nog verder gaat hij met zijn opvatting dat primaten ook cultuur hebben en dan in de ruime betekenis van gedragingen die alleen door leren kunnen worden overgedragen, zoals bij chimpansees die noten kraken. Een techniek die niet bij alle chimpanseegroepen in het wild bekend is. De jongen leren het kraken door jarenlang hun moeder af te kijken, want eenvoudig is het niet. Zoals een leerling sushikok zijn vak leert door jarenlang een meesterkok gade te slaan. Pas dan mag hij het zelf proberen.

Voor sociaal-wetenschappers is het leerzaam en amusant om De Waals boek te lezen en te zien dat sommige gedragingen niet uniek menselijk zijn. De handelingen van onze harige neven en nichten bieden een basis voor vergelijkingen met ons eigen gedrag. Het gevaar om een apengemeenschap te zien als model voor een mensengemeenschap is echter niet denkbeeldig, zelfs De Waal kan die verleiding niet helemaal weerstaan. Wat het lezen van De Waal voor mij vooral interessant maakt, zijn de methodologische aspecten van de studie van primatengedrag. Steeds weer blijkt dat primatologen ongelooflijk goede systematische observeerders zijn en moeizaam veldwerk niet schuwen. “To marry intuitive insight with systematic data collection is both the challenge and joy of the study of animal behavior,” schrijft De Waal (39). Een mooi uitgangspunt waarmee ook sociaal-wetenschappers hun voordeel kunnen doen. Dat lijkt voor mensengedrag gemakkelijker omdat we zelf mensen zijn, maar historici laten zien dat gedragingen in het verleden soms een heel andere betekenis hadden en antropologen kunnen cultureel bepaalde gedragsverschillen voor het heden aangeven. Met mensen kunnen we ook praten en we kunnen ze zelfs enquêteren. Er is niets tegen de systematiek van statistische analyses van enquêtes, maar die zouden misschien nog interessanter worden als ze worden aangevuld met systematische observaties, want wat mensen allemaal zo antwoorden op een vragenlijst is niet altijd wat ze doen, zoals we weten. Als onderzoekers bovendien zelf met mensen zouden spreken, helpt dat vast hun eigen ‘intuïtieve inzicht’ aan te scherpen.

Bert Schijf